

Κι' ὁ Μέλητος ἀπαντᾷ:

— Οὔτοι ὦ Σώκρατες, οἱ δικασταί.

Καὶ ὁ Σωκράτης τὸν ἐρωτᾷ περὶ καὶ τοῦ λέγει:

— Πῶς εἶπες ὦ Μέλητι; Αὐτοὶ ἐδῶ οἱ δικαστῆς, μποροῦν νὰ ἐκπαιδεύουν καὶ νὰ μορφώνουν τοὺς νέους καὶ νὰ τοὺς γίνουν περισσότερο ἠθικοὺς καὶ καλοὺς;

— Μάλιστα! τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Μέλητος.

Πῶς νὰ μὴ φέροι τώρα κανεὶς στὸ νοῦ του ἔπειτα ἀπ' αὐτὸν τὸν διάλογο μεταξὺ Σωκράτη καὶ Μέλητον, πῶς λέγω νὰ μὴν ἀναθυμηθῇ τὴν παγίδα ποὺ ἔστησαν στὸ Χριστὸ οἱ βαλτοὶ τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων γιὰ νὰ τὸν φέρουν ἀντιμέτωπο μὲ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία, μὲ τοὺς νόμους τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας.

— Κύριε—τοῦ εἶπαν μὲ προσποιητὴ καὶ ψεύτικη καλωσύνη—ξέρουμε Κύριε πῶς μᾶς μιλάς καὶ μᾶς δασκαλεύεις, μ' ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη, στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ σὲ μέλη, γιὰ τίποτ' ἄλλο. Ποιὰ εἶνε ἡ γνώμη σου; Πρέπει νὰ πληρώσουμε τοὺς φόρους μας στὸν Καίσαρα;

Ὁ Χριστὸς ξέροντας πῶς αὐτὸ ἦταν ἐτοιμασμένο ἀπ' αὐτοὺς ποὺ διηύθυναν τὴν κύρια ἐπίθεσι ἐναντίον του, γιὰ νὰ τὸν πλέξουν, κύτταξε πρῶτα αὐτοὺς ποὺ ρώταγαν μὲ μὲ συμπόνια γιὰ τὸν ξεπεσμό τους,

καὶ ὕστερα γυρίζοντας στοὺς φαρισαίους ποὺ τοὺς εἶχαν βάλει:

— Θεατροῖνοι—τοὺς φώναξε—«ὑποκριταί», αὐτὸ θὰ πῆ—γιατὶ μὲ βάζετε σὲ πειρασμό; Δόστε αὐτὰ ποὺ εἶνε τοῦ Καίσαρος στὸν Καίσαρα, καὶ αὐτὰ τοῦ Θεοῦ στὸν Θεό.

Ἔτσι ξεχώρισε, γιὰ πάντα, τὴ βασιλεία τῆς γῆς ἀπὸ τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν: Οἱ φόροι αὐτῆς τῆς βασιλείας εἶνε φόροι καρδιᾶς σαῆ-πτρο τῆς ἢ ἀλήθεια, νόμος τῆς ἢ ἀγάπη, θρόνος τῆς ἢ συνείδησι. Καίσαρες καὶ βασίλεια καὶ νόμοι πέφτουν καὶ σηκώνονται, ἀλλάζουν ὁλοένα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀστατηροὴ τὸ μόνο στοιχεῖο ἀκατάλυτο εἶνε ἡ ψυχὴ. Κίνητρο τῆς ζωῆς εἶνε πηγὴ γιὰ κάθε ἀνάπλασι. Ἔτσι δὲν μπόρεσαν νὰ βάλουν τὸ Χριστὸ ἀντιμέτωπο μὲ τὴν ἐξουσία. Εἶχαν νικηθῇ πρὸ αἰσχρῶ ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ.....

Λοιπόν, ὅταν ἔφθασε στὸ τέλος ἡ ἀπολογία τοῦ Σωκράτη πῆγαν καὶ μερικοὶ μάρτυρες ὑπερασπίσεως νὰ καταθέσουν ἐλαφροντικά. Πρῶτος-πρῶτος ἔτρεξε ὁ Πλάτων. Μόλις ὅμως ἀνοιξε τὸ στόμα του, τὸ πλήθος ἄρχισε νὰ θορυβῆ ὡς ποὺ στὸ τέλος τὸν ἀνάγκασε ν' ἀποσυρθῇ. Ἡ δικαιολογία τοῦ πλήθους ἦταν ἀστεῖα. Τοῦ φάνηκε πῶς ὁ Πλάτων δὲν εἶχε τὴ νόμιμη ἡλικία ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ ἔχει κῆρος αὐτὰ ποὺ θὰ καταθέσει.

Οἱ κατήγοροι συνεκέντρωσαν ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν Διογένη τὸν

Λαέρτιον 281 καταδικαστικὸς κατὰ τοῦ Σωκράτη ψήφους. Ἡ ψηφοφορία ἔγινε μυστικῆ ἀφοῦ πρῶτα ἐξετάσθησαν ὅλοι οἱ μάρτυρες τῆς κατηγορίας. Οἱ ὑπόλοιποι 219 ψῆφοι ἦταν ὑπὲρ τῆς ἀθώωσης. Ἄν τώρα ἀφαιρέσουμε 30 καταδικαστικὰ, καὶ τὶς προσθέσουμε σὲς ἀθωωτικὰ γίνεται ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν ἀθωωτικῶν 251 ὁ δὲ τῶν καταδικαστικῶν 249, πρᾶγμα πού οὔτε ἰσοψηφία ἔφερε οὔτε τὴν ἀθώωση τοῦ Σωκράτη. Ὁ Πλάτων ἔκανε χρῆσι τοῦ στρογγυλοῦ ἀριθμοῦ 30 ἀντὶ 31 γὰρ νὰ εὐδοκηθῆ τὸ πρᾶγμα; 281—31 = 219 + 31. Πάντως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας τὸν ἀναγνώρισε ἔνοχο. Σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχύοντας νόμους τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἀφοῦ ὁ δημόσιος κατήγορος ἐζήτησε νὰ ἐπιβληθῆ στὸν Σωκράτη ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, ἐρωτήθηκε ὁ κατηγορούμενος ἂν εἶχε νὰ διατυπώσῃ μίαν ἀντιπρότασι.

Εἶχε τὸ νόμιμο δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ὅπως ἡ θανατικὴ ποινὴ μετατραπεῖ σὲ χρηματικὸ πρόστιμο ἢ ἔξορία. Ὅλοι τότε οἱ φίλοι καὶ μαθητὲς του τὸν περικύκλωσαν καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὸν πείσουν νὰ κάμει αὐτὴ τὴν νόμιμη ἀντιπρότασι ἢ ὁποῖα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ γινόταν δεκτὴ μὲ μόνον ἕξ ψήφους.

Ἔτσι θὰ ἔσωζε τὴν ζωὴν του. Ἐκεῖνος ὅμως δὲν ἐδέχθηκε, καὶ ἀπευθυνόμενος στοὺς δικαστὲς του εἶπε μὲ ἀγερωχία ὄχι κατηγορουμένου ἀλλὰ κατηγόρου.

— Μοῦ ζητεῖται νὰ κάμω μίαν ἀντιπρότασι καὶ νὰ δοῦμαι ποινὴ νὴ θέλω νὰ μοῦ ἐπιβληθῆ. Ἄλλ' ἂν τὸ ἔκανα αὐτό, δὲν θάκανα τίποτ' ἄλλο παρὰ ν' ἀποδείξω ὅτι παραδέχομαι τὴν ἐνοχί μου. Ἐγὼ ὅμως ἔχω ἀντίθετη γνώμη, γιὰτί πιστεύω πῶς ἔζησα σ' ἂν τίμιος καὶ χρήσιμος πολίτης κι' ἂν ἄκουγα παρὰ τὴν συνείδησί μου θὰ σᾶς ἔλεγα νὰ μὲ βάλετε στὸ Πρυτανεῖο καὶ νὰ τρέφομαι μὲ ἔξοδα τοῦ κράτους.

Ἄλλ' ἀφοῦ μὲ καταδικάσατε εἰς θάνατο καὶ ὁ νόμος μοῦ ἐπιβάλλει νὰ κάνω μίαν ἀντιπρότασι, γι' αὐτὸ σᾶς λέγω ὅτι τὸ πρόστιμο πού θὰ μπορέσω νὰ πληρώσω δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἀπὸ μιᾶ μναῖ περισσότερο. Ὁ Κρίτων ὅμως καὶ ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι πολλοὶ μὲ παραινοῦν νὰ αὐξήσω τὸ ποσὸν αὐτὸ εἰς τριάνα μναῖς, τὶς ὁποῖες ἐγγυῶνται αὐτοὶ βέβαια».

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ὄχλου μὲ τὸν τίτλο τοῦ Ἡλιαστοῦ, δὲν εἶχαν δοκιμάσει κι' ἀπὸ κοντὰ τὰ ῥαπίσματα τοῦ Σωκράτη.

Ἐπειτα ἀπ' τὴ δευτερολογία αὐτῆ τοῦ Σωκράτη, τὸ δικαστήριον προέβη ἀμέσως σὲ δεύτερη ψηφοφορία.

Τὰ καυστικὰ καὶ εἰρωνικὰ λόγια τοῦ κατηγορουμένου τὸ δικαστήριον τὰ ἐθεώρησεν ὡς πρόκλησι. Ἡ ἀπόφασις τώρα τῶν ἐξαγορευμένων δικαστῶν ἐπεκυρώθη μὲ μεγαλύτερη πλειοψηφία. Οἱ κατήγο-

ροὶ ἐθροιάμβευσαν! Ὁ φιλόσοφος κατεδικάσθη εἰς τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν, τὸν θάνατον, γιὰ τὸν λόγον ὅτι 80 δικαστὲς πρὸ τοῦ ἔδωκαν στὴν πρώτη ψηφοφορία ἀθωωτικὴν ψήφον, τώρα ψήφισαν ἐναντίον του γιὰ τὴν ἐξαιρεθίστησαν. οἱ ἀξιότιμοι αὐτοὶ κύριοι ἀπ' τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴ μεγαλοψυχία τῶν λόγων τοῦ φιλοσόφου. Πρῦτα νεῖο, λοιπὸν, μᾶς ἠθέλες, μάρτυρα Σωκράτες, ἔ, ὄριστε, γιὰ τὰ μάθεις τί ἐστὶ ἀθηναῖος φιλόπατρις: Θάνατος!

«Ὁ θάνατος, εἶναι — τοὺς λέγει ὁ Σωκράτης — τρομερὸς γιὰ τὶς γυναῖκες, πρὸ νομίζουσι ὅτι θὰ πάθουν τίποτε φοβερό, ἂν πεθάνουν, σὰν νὰ μπορούσαν νὰ μείνουν ἀθάνατοι ἂν δὲν τοὺς θανατώγατε σεῖς».

Ἐχει σαφειάτη συνείδησι πῶς εἶναι ἐπιφορτισμένος ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ κηρύττει τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· τὸ στοιχείον του εἶναι νὰ διδάσκει καὶ νὰ πείθει τοὺς νέους καὶ τοὺς γέροντας «μῆτε γιὰ τὰ χρήματα, πρῶτα — πρῶτα, καὶ μετὰ τὸσο ζῆλον νὰ φροντίζουσι, μῆτε γιὰ τὸ σῶμα, ὅσο γιὰ τὴν ψυχὴν τους, πῶς νὰ τὴν κάνουν καλλίτερη». Ἡ μηλιά κάνει τὰ μῆλα καὶ τὸ ἀηδόνι γλυκοκελαῖδει ἀπὸ ἐσωτερικὴν ἀναγκαιότητα τυφλή. Μετὰ ἀνάλογον ἐσώψυχη ὄθησι, ἀλλὰ συνειδητὴ καὶ ὁ Σωκράτης — δήλωσε στοὺς δικαστὲς του ἀπερίφραστα — ὅτι θὰ φιλοσοφεῖ καὶ θὰ διδάσκει γιὰ τὴν

αὐτὴ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ ἐπιταγή. «ὦ! ἄνδρες δικασταὶ — τοὺς εἶπε — ἂν μοῦ λέγατε: Σωκράτη, σὲ ἀθωώνουμε, μετὰ τὴν συμφωνίαν, ὅμως, νὰ μὴ καταγίνεσαι πρὸς αὐτὰ τὰ ζητήματα, μῆτε νὰ φιλοσοφεῖς, κι' ἂν σὲ πιάσουμε νὰ ξανακάνεις τὰ ἴδια θὰ καταδικασθεῖς σὲ θάνατον· ἂν μετὰ τέτοια συμφωνία μετὰ ἀθωώνατε, θὰ σᾶς ἔλεγα: ὦ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, σᾶς ἐκτιμῶ καὶ σᾶς ἀγαπῶ, θὰ ἀκούγω ὅμως περισσότερο τὸ Θεὸν παρὰ Σᾶς, καὶ ὅσο ζῶ δὲν θὰ παύσω, νὰ φιλοσοφῶ καὶ νὰ σᾶς συμβουλεύω καὶ νὰ σᾶς λέγω: «ὦ ἄνθρωπε, δὲν ντρέπεσαι νὰ φροντίζης γιὰ χρήματα, ὑπόληψιν καὶ τιμὴν, καὶ γιὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ γιὰ τὴν ψυχὴν σου πῶς νὰ τὴν καλλιτερέψεις, νὰ μὴ καταγίνεσαι καὶ νὰ μὴ φροντίζεις καθόλου;».

Ἀφοσιωμένος λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν ἀποστολήν του ὁ Σωκράτης, παραμελοῦσας τὴν οἰκογένειάν του, τὴν ἡσυχίαν του, τὴν ἀνεσί του, τὸ ἐγωϊστικὸν του συμφέρον. Αὐτὸ εἶναι τὸ πεπρωμένον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, νὰ μοχθοῦν, νὰ πονοῦν, νὰ ὑποφέρουν καὶ νὰ καταναλωθοῦν γιὰ τὸ καλὸν τοῦ λαοῦ των, καὶ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

«Καὶ μ' αὐτὲς τὶς φροντίδες, δὲν μοῦ μείνει καιρὸς — λέγει ὁ ἄμοιρος Σωκράτης — νὰ κάμω τίποτε σημαντικὸν γιὰ τὴν οἰκογένειάν μου, μόνον ἔζησα πάντα σὲ μεγάλη φτώχεια γιὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ».

Ἀλήθεια, ὁ Σωκράτης δὲν ἦταν παρὰ ἓνας μπσέμ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, ζοῦσε παρόμοια σὰν ἓνα στρουθί, πὸν μῆτε σπείρει, μῆτε θεορίζει, μὰ πὸν ἡ θεία πρόνοια φροντίζει γι' αὐτό. Ἔτσι φρόντιζε καὶ γιὰ τὸν Σωκράτη. Μέσα στὸν ὄγλο ὑπάρχουν πάντα καὶ λίγοι ἐκλεκτοὶ ἄνθρωποι.

Ὁ Σωκράτης δὲν ἐξασκοῦσε κανένα, καθὼς εἶπαμε, βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα. Μὲ κάτι λίγα εἰσοδηματάκια ἀπὸ πατρικὴ κληρονομία καὶ μὲ τὰ βασηθήματα τῶν φίλων του συντηροῦσε ὅπωςδῆποτε τὸ σπίτι του.

Ἦταν ἄνθρωπος πὸν δὲν ἔτρεφε καμμιά πολιτικὴ φιλοδοξία, οὔτε λάβαινε ποτὲ μέρος σὲ διαμάχες πολιτικές. Μιὰ φορὰ μόνον, ἐξελέγει μέλος τοῦ ἀνωτάτου συμβουλίου (δηλ. Πρύτανις), καὶ αὐτὸ ἦταν τὸ ἄπαντο τῆς πολιτικῆς του δράσεως. Ἡ φιλοσοφικὴ του διδασκαλία ἦταν ἡ ὡραιότερη καὶ θετικώτερη ὑπηρεσία πὸν προσέφερε στὴν πολιτεία καὶ τοὺς συμπολίτες του.

Τώρα θὰ ρωτήσετε: Πῶς δίδασκε ὁ Σωκράτης τὴν εὕρεσι τῆς ἀλήθειας; Κι' ἀκόμα: Λέγοντας ἀλήθεια τί εἶδος ἀλήθεια ἐννοοῦσε; Ὁ τρόπος τοῦ νὰ καταλήξουμε στὴν ἐπιστήμη καλεῖται κατὰ τὸν J. COHN Μέθοδος. Περὶ Σωκρατικῆς μεθόδου ὄλοι ἔχομεν ἀκούση. Οἱ περισσότεροι μάλιστα γνωρίζουμε τὸ τι ἐπιζητεῖ ἡ μέθοδος αὐτή, πῶς δηλ. μὲ κατάλληλες

ἑρωτήσεις παρέχεται ἐξελικτικῶς ἡ ὀρθὴ ἀπόκρισις ἀπ' τὸν ἴδιον ἐξεταζόμενον, εἴτε μαθητῆς εἶνε εἴτε ὅποιος καὶ νᾶναι.

Αὐτὴ τὴ μέθοδο δὲ τὴν ἐδιάλεξεν ὁ Σωκράτης τυχαίως καὶ δίχως λόγο. Ἡ μέθοδος αὐτὴ γιὰ τὸν Σωκράτη δὲν ἦταν ἓνα ἀπλὸ μέσον διδασκαλίας ἀλλὰ παρίστανε τὴν ἀτραπὸ πὸν ὀδηγοῦσε διδάσκαλο κ' ἐξεταζόμενο στὴν εὕρεσι τῆς ἀλήθειας.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ πήγασε κυρίως ἀπ' τὴ πεποίθησι τοῦ Σωκράτη, ὅτι, μέσα στὴ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου πάντα λανθάνει ἡ ὀρθὴ γνῶσις. Ἐπομένως δὲν ἔβλεπε τὸ λόγο καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ παραγεμίσῃ μὲ ξένη σοφία ἓνα κεφάλι, ὅταν μιὰ χαρὰ μπορούσε τὸ κεφάλι αὐτὸ νὰ κἀνῃ δική του ἐξαγωγή σοφίας, νὰ τὴ φέρῃ στὸ φῶς κι' ἀκόμα νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ πᾶσα τυχὸν συνυφασμένη πλάνη. Καὶ ἡ γέννησις αὐτῆ, καθὼς ἡ τοῦ παιδιοῦ, εἶνε δύσκολη καὶ γεμάτη ἀλγηδόνες καὶ αὐτὴ τὸ ἴδιο ἔχει ἀνάγκη ἔμπειρης βοήθειας. Γιὰ τοῦτο ἔλεγε πολλὰς φορὰς ὁ Σωκράτης ἀστενεύόμενος, ὅτι ἡ τέχνη του εἶνε παρόμοια μὲ τὴ τέχνη τῆς μαμῆς· κι' ὅτι τὴν ἐκληρονόμισε ἀπ' τὴ μητέρα του.

Εἰδικῶς ὁμως ἐξεταζομένη ἡ Σωκρατικὴ αὐτὴ μέθοδος παρουσιάζεται ὡς βαθμιαία καθοδηγία τοῦ σονομιλητῆ ὁ ὅποιος ὀλοένα καὶ δίνει καλύτερες ἀπαντήσεις. Ἔτσι, κατὰ τὴ συζήτησι πρέπει ν' ἀνα-

γνωρίση καὶ νὰ ὁμολογήσῃ ὁ ἴδιος τὰ λάθη του καὶ ν' ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ δική του νοητικὴ προσπάθεια.

Πρόκειται ἐπὶ παραδείγματι περὶ τοῦ ζητήματος : Τί εἶνε ἀνδρεία ;

Ἔνας ἄνδρας ἂν μάλιστα συνέπεσε ν' ἀντικρούσῃ τὸν ἐχθρό του στὸ πεδίο τῆς μάχης, θὰ εἶνε πεισμένος ὅτι εἶνε γνώστης αὐτῆς τῆς ἀρετῆς.

Ἐὰν ὅμως ἕνας ἄλλος τὸν πείσῃ νὰ ἐκφράσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴ γνώμη του, τότε θ' ἀναπολήσῃ μιὰ γνωστὴ σ' αὐτὸν περίπτωσι καὶ θ' ἀποκριθῇ περίπου ὡς ἑξῆς : Ἀνδρεία εἶνε τὸ νὰ μὴ λιποτακτῇ κανεὶς ἀπ' τὸ πεδίο τῆς μάχης.

Ἐπειτα ἀπὸ μίαν ἀπάντησιν ὅπως αὐτὴ ὁ Σωκράτης ἐφιστᾷ τὴ προσοχὴ τοῦ συνομιλητῆ του, εἰς τὸ ὅτι ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἀνδρικὴ συμπεριφορὰ ἐναντι δεσποτῶν τῆς ἴδιας πατρίδος, ἢ καὶ εἰς τὸ ὅτι μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑπομένῃ καρτερικῶς τὶς κακουχίας καὶ τὶς ἀρρώστειες. Μὲ τὶς ἀντιρῆσεις αὐτὲς ἐξαναγκάζει ὁ Σωκράτης τὸν συνομιλητῆ του νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἔτσι ἀπλῶς ἕνα παράδειγμα ἔκανε καὶ ὄχι ἐξήγησι του τί εἶνε ἀνδρεία, καὶ νὰ νοιώσῃ ὅτι πρόκειται κυρίως περὶ τῆς γενικῆς ἐννοίας τῆς ἀνδρείας. Ἡ ἐννοία ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴ σ' ὅλες ἐκεῖνες τὶς περιπτώσεις πού γίνεται εὐλογος λόγος γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ὁ ἀήθης στὸ «ἀφηρημένως

διανοεῖσθαι» συζητητῆς κατὰ πρῶτον δὲ μπορεῖ ν' ἀποκριθῇ ὀρθῶς στὸ ἔτσι τιθέμενον ἐρώτημα. Ἐπειτα μὲ τὴ πρόοδο τῆς συζητήσεως ἀναπόφευκτα καταφαίνεται τὸ λάθος του.

Ἐνῶ δὲ ἢ κατὰ τὸ φαινόμενο γέννησις τοῦ πνεύματός του ἀποδείχεται πῶς εἶνε ἀποβολὴ (ἀτυχῆς γέννησις), παρ' ὅλα ταῦτα τὸ φαινόμενο τοῦτο ἄγει σὲ συγκλονισμὸ τῆς αὐτοσυνειδησίας του, εἰς ἐπίγνωσι τῆς ἀγνοιάς του, πράγμα πού κατὰ τὸν Σωκράτη εἶνε τὸ πρῶτο βῆμα πού κάνει ἀπάνω στὸ δρόμο πού φέρνει στὴ γνῶσι. Καὶ στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸν ὁ Σωκράτης καταλογίζει μόνο τὴν ἐπίγνωσι τῆς ἀγνοιάς του. Αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του κρείττονα τῶν μαθητῶν του γιὰ τὸν αὐτὸς κατεῖδε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐρευνας. Κατ' αὐτὴν ὅμως τὴν ἐρευνα θέλει τὸν ἑαυτὸν του στὴν ἴδια μὲ τοὺς μαθητὲς του βαθμίδα.

Ἐπειδὴ διδάσκαλος καὶ ὄπαδοὶ μαζὶ προβαίνουν ἀπ' τὴ πλάνη σὲ ὑψηλότερη ἐπιστήμη, γίνονται οἱ μαθητὲς ἑταῖροι κατὰ τὴν ἐρευνα πρὸς εὐρεσι τῆς ἀλήθειας.

Ἡ διαγωγὴ του αὐτὴ εἶν' ἐκείνη πού διακρίνει τὸν Σωκράτη ἀπ' τοὺς σοφιστὲς. Ὁ σοφιστὴς ἐπιδιώκει κατὰ τὴ συζήτησι νὰ καταπτοήσῃ τὸν ἀντίπαλό του, καὶ νὰ τὸν θαμβώσῃ μὲ μεγάλα... κούφια λόγια. Γιατὶ αὐτὸ τὸν ἐνδιαφέρει

κυρίως, νὰ κάμῃ δηλ. ἐντύπωσι, νὰ ἐπιβληθῇ μὲ κάθε τρόπο.

Ὁ Σωκράτης ἔκανε τ' ἀντίθετο. Ἦθελε νὸ διεγείρῃ τὴν ἀγάπῃ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευνα, γιὰ τοῦτο δὲ ταυτόχρονα καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ ὑποκείμενο τῆς ἔρευνας, πρὸς τὴ σοβαρὴ ἀφοσίωσι σὲ μιὰ καθολικὴ ἀλήθεια. Αὐτὸς ἀνεκάλυψε τὴν παιδαγωγούσαν ἀξία τῆς ἐπιστήμης. Ἐὰν σήμερον μορφώνωμε τοὺς νέους ἐπιστημονικῶς, ἀκόμη κι' αὐτοὺς ποὺ δὲν εἶνε προορισμένοι γιὰ ἐπιστημονικὴς ἔρευνες, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἀγνῆς ἐφέσεως τῆς ἀλήθειας, γενικῶς γεννᾷ τὴν αὐτονομία καὶ τὴν ἀφοσίωσι στὴ σπουδὴ ἑνὸς πράγματος δίχως καμμία ὑστεροβουλία, ἐνεργοῦμε σύμφωνα μὲ τὴς ἰδέες τοῦ Σωκράτη. Ὅλοτελα τ' ἀντίθετα γίνεται ἡ ἀγωγή κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν σοφιστῶν, ἡ ὁποία μὲ τ' ἀβασάνιστα καὶ γρήγορα μεταδιδόμενα «πορίσματα» ξένης ἔρευνας, παρέχει μονάχα τὰ μέσα πρὸς ἐπίδειξι κα' ἐπιβολὴ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Ἐδῶ ὅμως δὲν πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ παρὰ μόνο γιὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίχη τοῦ μεγάλου φιλοσόφου. Καὶ τόσο ποὺ μίλησα γιὰ τὴ φιλοσοφία του σκόρπια χωρὶς καμμία σειρά καὶ διάταξι πολὺ τὸ νομίζω.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτη δὲν ἀναπτύσσεται, δὲν ἀναλύεται, δὲν ἐξηγεῖται, εὐκόλα καὶ στὸ πόδι. Ὅταν κάποτε ἀξιοθῇ καὶ δεῖ τὸ φῶς

τῆς δημοσιότητος τὸ βιβλίον μου «Φιλοσοφία Ζωὴ καὶ Θάνατος τοῦ Σωκράτη» σὲ τελειωτικὴ μορφή ἴσως τότε νὰ μπορέσω νὰ πῶ πῶς ἀσχολήθηκα πραγματικὰ κα' εὐσυνείδητα γιὰ τὴν ὅλη Σωκρατικὴ φιλοσοφία ἡ ὁποία ἔδωσε τὴς περισσότερες ἀπαντήσεις στ' αὐτόματα ἐρωτήματα περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Σωκράτης ἔτρεφε μεγάλην ἀγάπῃ πρὸς τοὺς νέους.

Μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ καὶ νὰ πῇ κανεὶς πῶς ἂν δὲν ὑπῆρχαν στὴν ἐποχὴ του οἱ εὐφρεῖς καὶ ὠραῖοι ἔκείνοι νέοι ποὺ τὸν ἀκολούθησαν ὡς διδάσκαλο, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ὁ Σωκρατισμὸς τὸν ὁποῖον ἐκκληρονομήσαμεν. Ἡ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ Σωκράτη ἦ ζωὴ του, ὁ θάνατός του, καὶ ἀκόμα καὶ αὐτὴ ἡ μακρυνὴ ἡχὴ τῶν διαφόρων θρύλων περὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του, παντοῦ καὶ πάντα περισσότερον τοὺς νέους συνεκίνησε, γιὰ τὴν αὐτοὺς κυρίως ἀπηύθυνε τὰ μεγάλα λόγια του ὁ φιλόσοφος. γιὰ τὴν αὐτοὶ μπορούσαν νὰ τὸν νοιώσουν καὶ νὰ τὸν αἰσθανθοῦν, καὶ τέλος γιὰ τὴν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἐνέπνεαν ὅταν ζούσε. Ὁ φιλοσοφικὸς σπὸρος τοῦ Σωκράτη δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀνθίσῃ μέσα σὲ ψυχὰς καὶ σώματα σκεβρὰ καὶ μαραμμένα σὰν τὰ φύλλα τοῦ χειμῶνα. Ὁ Σωκράτης τὴν ἀνοιξὶ ὄρωσε, τὴν ἀνοιξὶ ἔσπειρε, γιὰ ν' ἀποδώσῃ ὁ μύχθος του καρποὺς μιὰν ἡμέραν. Ἡ Ἀνοιξὶς τῆς Ζωῆς;

ἡ Νιότη ἔχει ἄσωτα θέλητρα. Δυὸ συγκινοῦσαν τὸν Σωκράτη περισσό-
τερο. Ἡ ἰδανικὴ ὁμορφιά καὶ ἡ
ἀγνότης. Ὁ Σωκράτης ὑπῆρξε — ἡ
ταπεινὴ μου γνώμη — ὁ μεγαλύτε-
ρος ἀνατόμος τοῦ ψυχικοῦ κόσμου
τοῦ ἀνθρώπου, πού δὲν ἄφησε καμ-
μιὰ πτυχή ἀνεξερευνήτη μεσ' τὰ ἐ-
σώτατα τοῦ «εἶναι» μας.

Ἦταν δὲ πολὺ φυσικὸ νὰ γίνῃ
στὴν ἐποχὴ του ὁ στόχος ὅλων τῶν
αἰσχρῶν συγκοφαντιῶν ἢ ἡχῶ τῶν
ὀποίων ὡς σήμερ' ἀκόμα ἡδονίζει
τὴν ἀκοὴ λίγων διευθαρομένων καὶ
διαστρεβλωτῶν τῆς ἀλήθειας πού
παρερμηνεύουν καὶ πλαστογραφοῦν
κάθε ἀρχαῖο σατυρικὸ κείμενο γιὰ
ν' ἀποδείξουν... τὸν κακὸν τὸν
καιρό!

Ποιοὺς ἔπρεπε νὰ διαγείρῃ σὲ
βαρύτερους διαλογισμοὺς ὁ Σω-
κράτης; Μήπως τὰ δεσποινίδια;
Ἄλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ νὰ ἔδειχνε
μιὰ κάποια προτίμησι πάλι μετὰ
ἴδια καὶ χειρότερα θὰ τὸν στόλιζαν
οἱ κακόγλωσσοι καὶ οἱ... ἔξυπνοι.
Στὸ νοῦ του ὁ ἄνθρωπος ποτὲ δὲ
βάσῃ τὸ καλόν. Πάντα τὸ κακὸν φω-
λιάζει μέσα του, γιὰτὶ αὐτὸ τὸν
εὐχαριστεῖ περισσότερο. Ὁ Σωκρά-
της ὅμως ἀπολογούμενος τώρα τοὺς
λέγει:

«Προκαλῶ τὰ... θύματά μου εἶνε
μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ μ' ἐκδικη-
θοῦν. Ἄν στ' ἀλήθεια διέφθειρα
κανένα νέον, ἂν προέτρεψα κανένα
στὸ κακὸν ἄς κοπιᾷσῃ τώρα δᾶ κι'
ἄς τὸ πῆ καθαρὰ μπροστὰ στὸ

δικαστήριον. Ἄν πάλι ἔχουν λόγον
νὰ μὴ θέλουν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι νὰ
βγάλουν στὸ φανερὸ τέτοια πράγ-
ματα, ἄς τὸ κάνουν οἱ πατεράδες,
τ' ἀδελφία τους, οἱ συγγενεῖς τους
γιὰ νὰ μὲ ἐκδικηθοῦν».

Τσιμουδιά.

Καθὼς εἶδαμε παραπάνω, μετὰ τὸ
ἴδιο του τὸ στόμα ὁ Σωκράτης ὁ-
μολόγησε πῶς δὲν τοῦμεινε ποτὲ ὁ
καιρὸς νὰ φροντίσῃ καὶ νὰ κάμῃ
τίποτε τὸ ἀξιόλογο, τίποτε τὸ ση-
μαντικὸ στὴν οἰκογένειά του.

Κάμποσα ἔχουν γραφῆ γιὰ τὰ
οἰκογενειακὰ ἰδιαιτέρα τοῦ Σωκρά-
τη. Ἄν δὲν εἶναι ὅλα κοντὰ στὴν
ἀλήθεια, τὸ ὅτι τὰ τσοῦγκριζε συ-
χνὰ — πυκνὰ μετὰ τὴ συμβία του,
τὴν ἀξιότιμη κυρία Ξανθίππη, ἔξ
αἰτίας τῆς ἀναμελείας του αὐτῆς
γιὰ τὸ σπιτικό του, αὐτὸ εἶναι λο-
γικὸ νὰ πιστευθῆ. Λένε πῶς ἡ
Ξανθίππη ἐν ψυχικῷ κάποτε βρα-
σμῶ, ἔκανε χοῆσι καὶ τῆς παντού-
φλας τῆς, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὸ χεί-
μαρρο τῆς γλώσσας. Ἄς εἶναι. Ἡ
γυναῖκα εἶναι πάντα γυναῖκα.

Στὸ πείσμα ὅμως τῶν σατυρικῶν
ποιητῶν πού τὴν ἀπαθανάτισαν ὡς
τὸ πρωτότυπον τῆς πεισματάρους
καὶ γκρινιάρους συζύγου, ὁ Σωκρά-
της πού ἦταν ὁ ἀρμοδιώτερός της
κριτής, τὴν ἐκτιμοῦσε, παρ' ὅλες
τὶς κατσάδες καὶ τὶς χειροτονίες, ὡς
καλὴ νοικοκυρά, πού ἀνέθρεψε τὰ
τρία παιδιὰ τους, τὸν Λαμπροκλέα,

τὸν Σωκροτίσκο, καὶ τὸν Μενέξενο
μὲ στοργή καὶ τελειότητα.

Μετὰ τὴν καταδικαστικὴ εἰς θά-
νατον ἀπόφασιν τοῦ Δικαστηρίου,
τὸ ὁποῖον ἐδέχθη τὴν κατηγορία
τῶν συκοφαντῶν, ὁ Σωκράτης ἐν-
τελῶς ἀτάραχος, μὲ τὸ ἴδιο ἀμείω-
το θάρρος τοῦ συνεχίζει τὸν λόγο
του, τὸ κήρυκτον ἄσμα θὰ ἔλεγε κα-
νεῖς. Ἐκφράζει τὴν πίστιν του, ὅτι
«γιατὶ τὸν καλὸν ἄνθρωπον τίποτε
δὲν ὑπάρχει κακόν, οὔτε στὴ ζωὴ,
οὔτε στὸ θάνατό του, οὔτε οἱ Θεοὶ
τὸν ξεχνοῦν ποτέ!».

Δὲν τὸν συνετάραξε ἡ καταδικα-
στικὴ τοῦ δικαστηρίου ἀπόφασιν,
γιατὶ κατὰ βέβαιον τὸν ἠθέλε ὁ Σω-
κράτης τὸν θάνατον αὐτόν, τὸν ἠ-
θέλε γιατί εἶχε καταλάβει ὅτι μόνο
μ' ἕνα τέτοιον θάνατον θὰ συνεπλή-
ρωνε τὰ διδάγματά του. Εἶχε μαν-
τεύσει τὴν ἐπιρροὴ τοῦ μαρτυρίου
του, ἡ ὁποία θὰ ἔδινε μεγαλύτερη
δύναμιν στὴ διδασκαλίαν του, καὶ
ποῦ θὰ ἀπαθανάτιζε τὸ ὄνομά του
καὶ τὴ διδασκαλίαν του μὲ τὴν
ὑπέριστα αὐτὴ θυσίαν, τὴν ὁποίαν
ἔκαμνε γιὰ τὴν πίστιν του!

Ἡ ψυχικὴ του κατάστασι τὴν
ἄσπρον αὐτὴ καθρεφτιζόταν στὴ γα-
λήνη τῶν ματιῶν του καὶ στὴν
ἀδιαφορίαν ποὺ εἶχεν ὁ τόνος τῆς
φωνῆς του.

Ὅταν εἶδε τὰ μάτια τῶν φίλων
του πλημμυρισμένα ἀπὸ δάκρυα,
τοὺς μάλωσε καὶ τοὺς εἶπε:

— Τώρα κλαῖτε; Δὲν τὸ ξέρατε
λοιπὸν ὅτι ἡ Φύσις μὲ εἶχε καταδι-

κάσει εἰς θάνατον πρὶν ἀπ' τοὺς
δικαστῆς μου, ἀκριβῶς τὴ μέρα
ποὺ πρωτάνοιξα τὰ μάτια κι' ἀντί-
κρουσα τὸ ἡλιόφωσ; Ἄν ἕνας πρό-
ωρος θάνατος μ' ἄρπαξε ἔξαφνα
μέσα ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν καὶ τὰ πλού-
τη, ἴσως τότε νὰ εἶχατε δίκην νὰ
μὲ κλαῖτε. Ὅταν ὅμως πεθαίνω ὅ-
πως τώρα μὲ 70 ὀλοκλήρους Μαί-
ους στὴ χάριν μου, καὶ μάλιστα σὲ
μιὰ περίστασι ποὺ τόσα μὲ ἀπει-
λοῦν δεινά, πρέπει νὰ εἴσαπτε μάλ-
λον χαρούμενοι γιὰ τὴν καλοτυχίαν
μου αὐτὴν!

Ὁ Ἀπολλόδορος ἕνας ἀπ' τοὺς
μαθητῆς του, τοῦ παρετήρησε πῶς
ἡ λύπη τους ἦταν ἀκόμη πρὸ με-
γάλῃ, γιατί ἡ ἀπόφασιν ἦταν ὀλο-
τελα ἀδίκην.

Κι' ὁ Σωκράτης μὲ εἰρωνικὸ χα-
μόγελο στὰ χεῖλη τοῦ εἶπε:

— Ἀλλὰ ἠθέλες λοιπὸν Ἀπολ-
λόδορε νὰ μὲ ἰδῆς νὰ πεθάνω
ἔνοχος;

Ἐν τούτοις, πρὶν νὰ τὸν πάρουν
ἀπ' τὸ δικαστήριον, ἠθέλε νὰ στιγ-
ματίσῃ στὴν αἰωνιότητα τὸ ἀδίκημα
ποὺ τὸν ἔκαμαν καὶ εἶπε πρὸς
τοὺς δικαστῆς:

— Ἀληθηνά, ὦ Ἀθηναῖοι, φρο-
τώνεσθε μίαν ἐντροπήν. Ἐκεῖνοι
ἀπὸ σᾶς ποὺ καταδίκασαν εἰς θά-
νατον ἕνα γέροντα ποὺ τῶνα του πόδι
εἶνε μέσα στὸ λάκκον καὶ τ' ἄλλο ἀπ'
ἔξω, ποὺ βρῖσκεται στὰ προθύρα
τοῦ τάφου, παρεδόθησαν μονάχοι
τοὺς στὴν ἀτίμωσι. Ἀλλὰ ἡ τιμω-
ρία γιὰ τὸ ἀδίκημα ποὺ ἔκαναν

δὲν θά ἀργήσῃ, καὶ θᾶναι πολὺ πρὶο σκληρὴ ἀπ' τὸν δικό μου θάνατο. Ἀπαλασσόμενοι ἀπὸ ἐμὲ θέλησαν νὰ ξεφορτωθοῦν ἓνα ἐνοχλητικὸν ἐλεγκτὴν τῶν πράξεών τους. Ἀλλὰ ἄς βεβαιωθοῦν πῶς ὁ θάνατός μου θὰ δημιουργήσῃ νέους καὶ πολὺ πρὶο ἐπικινδύνους. Γιατὶ δὲ φτάνει νὰ σκοτώσῃ κανεὶς γιὰ νὰ τεθῆ σὲ ἀσφάλεια νὰ εὔρῃ τὸ χουζούρι του. Ὅχι. Τὸ ἀσφαλέστερο μέσον γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν ἐλεγκτὸν εἶνε νὰ πασκίσῃ νὰ γίνῃ ὅσο μπορεῖ καλλίτερος καὶ ν' ἀπαρνηθῆ κάθε ἄδικο. Τέλος, συγχωρεῖται ἔχθρους του. «Δὲν ἔχω — λέγει — καὶ πολὺ παράπονο μ' αὐτοὺς ποὺ μὲ καταψήφησαν καὶ τοὺς κατηγοροῦς μου».

Παρακαλεῖ δὲ νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἀκόλουθη τελευταία θέλησί του :

«Τὰ παιδιά μου ὅταν γίνουν ἔφηβοι, νὰ τὰ τιμωρήσετε ὡς ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ νὰ τὰ τυραννίσετε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ σᾶς τυραννήσα ἔγώ, ἂν σᾶς φανοῦν πῶς φροντίζουν γιὰ χρήματα ἢ γιὰ ἄλλο τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀρετή. Κι' ἂν νομίζουν πῶς εἶνε κάτι, χωρὶς νὰ εἶνε, νὰ τὰ περιγελάσετε ὅπως σᾶς περιγέλασα ἔγώ, γιατί δὲν ἐπιμελοῦνται ἐκεῖνα ποὺ πρέπει καὶ γιατί νομίζουν πῶς κάτι εἶνε χωρὶς νὰ εἶνε ἄξιοι γιὰ τίποτε». Καὶ τελειώνει μὲ αὐτὰ τὰ λόγια, τὰ τελευταῖα πρὸς τοὺς δικαστὲς του : «Τώρα ὅμως ὦρα εἶνε νὰ πηγαίνω ἐγὼ γιὰ νὰ πεθάνω καὶ

σεῖς γιὰ νὰ ζήσετε. Ποιὸς ἀπὸ μᾶς πηγαίνει στὸ καλύτερο, κανένας δὲν τὸ ξέρει παρὰ μόνος ὁ Θεός!».

Ἀμέσως τότε τὸν ἀλυσσόδεσαν καὶ τὸν ὠδήγησαν στὴ φυλακὴ σὺν τὸν χειρότερο κακούργο. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ μελλοθανάτου μέσα στὴ φυλακὴ ἓνα μοναδικὸ δουκομέντο ὑπάρχει. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ διδασκάλου — μάρτυρος εἰς τὸν διάλογόν του «Φαίδων». Μία περίληψις τοῦ ἀριστοτολογήματος αὐτοῦ εἶνε ἐδῶ ἀπαραίτητη.

Ὁ μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Φαίδων, ἰδοὺ πῶς μᾶς διηγεῖται τὰ μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ διδασκάλου του γεγονότα :

«Ὑπῆρχε παλιὰ συνήθεια στὴν Ἀθήνα, εἰς μνήμην παληᾶς εὐνοίας τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς Ἀπόλλων παρέσχε στὴν πόλι, ἀπελευθερώσας αὐτὴν ἀπὸ τὴν ἐτήσια προσφορὰ παρθένων καὶ νέων γιὰ τὸν Μινώταυρο τῆς Κρήτης; νὰ στέλνουν κάθε χρόνον οἱ Ἀθηναῖοι, πρὸς ἔκφρασιν εὐχαριστίας καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, εἰς τὴν Δῆλον «θεωρία» ἀπὸ νέους καὶ κορίτσια εἰς προσκύνημα. Κατὰ τὸ διάστημα λοιπὸν αὐτό, μέχρι τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πλοίου ἀπηγορεύετο νὰ γίνῃ θανατικὴ ἐκτέλεσις γιατί ἦ αἰσθητικὴ, τῶν Ἀθηναίων δὲν ἐπέτρεπε ὅπως μιὰ γιορτὴ θεῶν εὐχαριστιῶν μιανθῆ μὲ θάνατον, ἔστω καὶ καταδίκου. Ὅταν λοιπὸν ὁ

Σωκράτης κλείσθηκε ὡς κατάδικος εἰς θάνατον μέσα στή φυλακή, τὸ πλοῖο εἶχε φύγει πιά γιὰ τὴ Δῆλο, κι' ὡς ἐκ τούτου ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἕνα μῆνα περίπου στή ζοή, ὡς τὴ μέρι δηλαδή πού θὰ γυρίζε τὸ ἱερὸ πλοῖο, ἢ «Πάραλος».

Γιὰ νὰ περῶν τὸν καιρὸ του ὁ κατάδικος ἠσχολεῖτο μὲ τὴ μουσική καὶ τὴ ποίηση. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ μάλιστα συνέθεσε κ' ἕναν ὕμνον πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ μετέφρασε σὲ στίχους λίγους πεζοὺς κινῆους τοῦ Αἰσώπου.

Μιά μέρα παρεκάλεσε ἕνα μουσικό νὰ τοῦ μάθῃ νὰ ψάλλῃ ἕναν ὕμνον τοῦ Στησιχόρου. Ὁ μουσικός ἐκπληκτός τὸν ρώτησε :

— Παρίεργο προϊόντα, μὰ γιατί κατὰ τίς περισμονές τοῦ θανάτου σου ζητεῖς νὰ μάθῃς νὰ ψάλλῃς ; Σὲ τί μπορεί νὰ σοῦ χρησιμέψῃ αὐτὸς ὁ ζῆλος ;

Ὁ Σωκράτης χιμογέλασε καὶ εἶπε :

— Θὰ μοῦ χρησιμέψῃ, καλέ μου ἄνθρωπε, νὰ μὴ πεθάνω χωρὶς νὰ μάθω ὡς τὴ τελευταία μου στιγμή ἀκόμα καί !

Καμμιά μέρα δὲν ἔμεινε μόνος. Πάντα τὸν συντροφεύαν οἱ φίλοι καὶ οἱ ἀγαπημένοι του μαθητές. Ἐτρέχαν στὸ κελλὶ του ἀπ' τὸ πρῶτ' καὶ ἔφευγαν τὸ βράδυ. Πολλοὶ ἀπ' τοὺς πιστοὺς αὐτοὺς κι' ἀφροσιωμένους φίλους του, ὅσο ἔβλεπαν πὼς λόγῳ τῆς κακοκαιρίας, ἀγοῦσε τὸ πλοῖο ἔτρεφαν τὴν ἐλ-

πίδα πὼς θὰ κατώρθωναν νὰ τὸν σώσουν, καὶ παρεσκεύασαν τὸ ἔδαφος γιὰ νὰ τὸν δραπετεύσουν.

Εἶχαν ἐξαγοράσῃ μὲ χρήματα τὸν δεσμοφύλακα, ἀλλὰ ἔμεινε νὰ ἐπιτύχουν τὸ δυσκολώτερο μέρος τῆς ἀπόπειράς των αὐτῆς — νὰ καταφέρουν νὰ συμφωνήσῃ κι' ὁ Σωκράτης. Τὸ νὰ ἐξαγοράσουν ἕνα δεσμοφύλακα δὲν ἦταν πράγμα δύσκολο, τὸ νὰ πείσουν ὅμως τὸν Σωκράτη νὰ δραπετεύσῃ...

Τρεῖς μέρες πρὶν τοῦ γυρισμοῦ τοῦ πλοίου ἀπ' τὴ Δῆλο πῆγε ὁ Κρίτων ἀγῆ-ἀγῆ στή φυλακή. Ὁ ἐξαγορασμένος δεσμοφύλακας ἀνοιξε ὀλοπρόθυμος τὸν πολυτάλαντο φίλο τοῦ φιλοσόφου καὶ τὸν ἔμπασε στὸ κελλὶ. Ὁ Σωκράτης κοιμόταν. Ὁ Κρίτων προχώρησε σιγὰ-σιγὰ καὶ κάθησε ἀθόρυβα κατὰ γῆς περιμένοντας νὰ ξυπνήσῃ.

— Πῶς ἔτσι νωρίς ; Τὸν ρώτησε ὁ Σωκράτης μόλις ἀνοιξε τὰ μάτια του.

— Σοῦ φέρνω κακὰ καὶ θλιβερὰ μαντάτα. Τὸ πλοῖο πλησιάζει κ' ἴσως σήμερα - αὔριο πεθάνῃς !

Ἄς γίνῃ τὸ θέλημα τῶν Θεῶν !

Μάταια ἀγωνίστηκε ὁ Κρίτων νὰ τὸν πείσῃ ὅπως συγκατατεθῇ καὶ δραπετεύσῃ. Μάταια τοῦ ἀνέφερε τὰ παιδιὰ του πού τ' ἀφήγε στοὺς πέντε δρόμους ὄρφανά.

— Ἀπῆσου τοῦλάχιστο τὸν ἐαυτόν σου, τοῦ εἶπε στὸ τέλος. Σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ — τοῦ ἀποκρίθηκε ὁ Σωκράτης — ἔβαλα ὡς

κανόνα τῆς διαγωγῆς μου νὰ μὴν ὑπακούω παρὰ μονάχα στοὺς λόγους ποὺ μοῦ φαίνονται περισσότερο δίκαιοι. Γιαυτὸ ἐνδιαφέρθηκα πάντα ὄχι πόσο θὰ ζήσω, ἀλλὰ ἂν θὰ ζήσω καλά. Πίστεψέ με, ὅτι θὰ ἦταν κακὸ νὰ προσπαθῆσω νὰ βγῶ ἀπ' τὴ φυλακὴ χωρὶς τὴ θέλησι ἐκείνων ποὺ μ' ἐκλείσαν ἐδῶ μέσα. "Ἄν σ' ἀκούσω θὰ παραβῶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου. Τί θὰ μποροῦσα ν' ἀπαντήσω ἂν τὴ στιγμή ποὺ θ' ἄφευγα κρουρὰ ἀπὸ δῶ μέσα οἱ Νόμοι ὑπὸ μορφὴν προσβεβλημένων παρθένων, παρουσιαζόταν μπροστά μου καὶ μοῦ ἔλεγαν :

— «Τί κάνεις Σωκράτη; Πῶς φεύγεις ἀπὸ δῶ μέσα; Φαντάζεσαι ὅτι θὰ μποροῦσε τὸ κράτος νὰ διατηρηθῆ ἂν ἦταν ἐπιτετραμένο στοὺς ἰδιώτες νὰ παραβαίνουν τοὺς νόμους; Δὲ ξέρεις λοιπὸν Σωκράτη, ὅτι χάρις εἰς τοὺς νόμους αὐτοὺς τῆς πατρίδος σου, κατώρθωσες νὰ γεννηθῆς, νὰ μεγαλώσῃς, νὰ μορφωθῆς; Δὲ ξέρεις πῶς ἡ πατρίδα εἶνε τὸ ἱερώτερο πράγμα, σεπτότερο ἀκόμη κι' ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ὅτι σ' αὐτὴ χρουστοῦμε ὑποταγὴ κι' ὅτι δὲν πρέπει ἐναντίον της νὰ ἐπαναστατοῦμε ποτέ; Καὶ τώρα, ἐσὺ Σωκράτη ποὺ ἀγάπησες αὐτὴ τὴν πόλι, θέλῃς τὴ στιγμή ποὺ πλησιάζει ὁ θάνατός σου, νὰ ἀτιμάσῃς τὶς μέρες σου, συμπεριφερόμενος ὡς κακὸς καὶ δειλὸς πολίτης;» "Ἄν μοῦ ἔλεγαν

αὐτὰ οἱ Νόμοι τί θὰ μποροῦσα ἐγὼ ν' ἀπαντήσω;

Ὁ Κρίτων ὅμως δὲν πειθότανε μὲ τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Σωκράτη. Βλέποντας ὅμως τὴν ἐπιμονὴ τοῦ διδασκάλου του ἄρχισε νὰ κλαίῃ ἀπελπισμένος.

Ὁ Σωκράτης τότε συγκινημένος τοῦ εἶπε :

— "Ἐλα, Κρίτων, θάρρος!... Θέλεις νὰ δραπετεύσω;... Ἀλλὰ δεῖξε μου λοιπὸν ἓνα μέρος ὅπου δὲν θὰ μπορέσουν νὰ μὲ ἀνικαλήρουν τὰ βέλη τοῦ θανάτου!..

"Ἄν ὅμως ἀπὸ τὴ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Κρίτωνος νὰ τὸν δραπετεύσῃ δὲ κέρδησε λίγο χρόνο ζωῆς ὁ Σωκράτης ἀκόμα, ἔμεινε ὅμως ὁ διάλογος αὐτοῦ μὲ τὸν μέγα φιλόσοφο λαμπρὸ μνημεῖο τοῦ πλατωνικοῦ πνεύματος, καὶ ἰσχυρὴ ἀνασκευὴ τῆς κατηγορίας. Ὁ Σωκράτης ἀπέδειξε ἐμπροκτως ὅτι «τὴν εὐπείθειαν εἰς τοὺς νόμους περὶ πλείονος ποιεῖται ἢ πολλοὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐνασμενίζουσι μάλιστα νομιζόμενοι καλοὶ πολῖται ἢ θέλουσι νομίζονται...». Ὁ Πλάτων συγγράψας τὸ ἔργον αὐτό, δηλ. τὸν διάλογον «Κρίτων» ἀπετέλεσε ἔργον μεγάλου πατριωτισμοῦ καὶ καθαρῆς καὶ εὐγενεστάτης φιλοπατρίας· γιατί μὲ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀδίκως καταδικασθέντος Σωκράτη, καὶ μὲ τὸ στόμα αὐτῶν τῶν Νόμων διδάσκει καθαρὰ κι' ἀνατιρόρητα στοὺς πολῖτες, πῶς καὶ μὲ ποιὸ μέσον πρέπει ν' ἀποδεικνύεται

ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ ἀρετὴ. Σκιαγράφησε τὴν εἰκόνα τοῦ Σωκράτη, καὶ ὅσον τοῦλάχιστο μποροῦμε ἡμεῖς νὰ κρίνουμε, ὡς πιστότατη πρὸς τὴν ἀλήθεια τῆς ὄλης του ζωῆς καὶ πολιτείας, γὰρ νὰ φανῆ πανηγυρικὰ ἡ εὐσταθεία τῶν ἀρχῶν του.

Ἐπειτα ἀπὸ τρεῖς μέρες ἡ «Πάραλος» ἐτέστρωσε καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἦταν ἀναπόφευκτη.

Ἀλλὰ ὅς δώσωμε πάλι τὸν λόγον εἰς τὸν Φαίδωνα. Δὲν θὰ μᾶς διηγηθῆ τῶρα παρὰ τὶς τελευταῖες στιγμῆς τοῦ φιλοσόφου.

Τὸ πρωτὶ ἐκεῖνο μαζευτίκαμε ὅλοι πολὺν πρὶ νωρὶς ἀπ' τὴ συνηθισμένη ὥρα. Εἴχαμε μάθη ὅτι τὸ πλοῖο εἶχε φουντάρει στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ καὶ κατὰ συνέπειαν ἦταν ἡ τελευταία μέρα πὺ θὰ περνούσαμε μὲ τὸν Σωκράτη, πὺ μὲ τὸ γέφυμα τοῦ ἡλίου πίσω ἀπ' τὰ βουνὰ θὰ τὸν εὗρησκε ὁ θάνατος. Μόλις φτάσαμε στὴ φυλακὴ ὁ δεσμοφύλακας βγῆκε καὶ μᾶς παρεκάλεσε νὰ περιμένουμε. Τὴν ὥρ' αὐτὴ οἱ ἑνδεκα — οἱ δῆμιοι πὲς καλύτερα — βγάξαν τὰ σίδηρα ἀπ' τὸν Σωκράτη καὶ τὸν ἔλεγαν ἐπίσημα πὺς ἡ μέρα αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία του.

Ἐπειτα ἀπὸ λίγο μᾶς ἀνοιξε. Μόλις μπήκαμε εἶδαμε τὸν Σωκράτη ἔχοντας κοντὰ του τὴν Ξανθίππη καὶ στὴν ἀγκαλιά του τὸ μικρότερο γυιό του. Μόλις μᾶς ἀντίκρισε ἡ Ξανθίππη ἄρχισε τοὺς θρή-

νοὺς. Ἔκανε σὰν τρελλή, καὶ τὰ μάτια της ἦταν κόκκινα κ' ἐρεθισμένα ἀπ' τ' ἀδιάκοπα κλάματα.

Καυμένη γυνακεία καρδιά!

— Πάρτε τὴν ἀπὸ δῶ μέσα! μὴ εἶπε ψύχραιμα ὁ Σωκράτης.

Ἀμέσως τότε τὴν ἔβγαλαν ἔξω. Ἡ Ξανθίππη ξέσχιζε τῶρα μὲ τὰ νύχια της τὸ πρόσωπό της κ' ἔσκουζε ἀπελπισμένα. Ὁ Σωκράτης μὲ τὴ φιλοσοφικὴ του πάντα ψυχραιμία κάθησε στὸ κρεββάτι του καὶ πιάνοντας τὸ πόδι του πὺ μόλις πρὶν ἀπὸ λίγο εἶχε λευτερωθῆ ἀπ' τὶς ἀλυσίδες, εἶπε:

— Τὶ περίεργο πράγμα ἐκεῖνο πὺ οἱ ἄνθρωποι ἀποκαλοῦν εὐτυχία καὶ πόσο αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὸν πόνο, πὺ μολαταῦτα τὸν νομίζουν ἀντίθετον. Γιατὶ ἂν δὲν μποροῦν νὰ συναντηθοῦν ποτὲ μαζὶ ὅταν ἐν τούτοις ἔχει κανεὶς τὸ ἕνα ἀπ' τὰ δυὸ πάντα πρέπει νὰ περιμένῃ τὸ ἄλλο, σὰν νὰ ἦταν ἀναπόσπαστα ἐνωμένα.

Ἐπειτα ἄρχισε συζήτησι γιὰ τὸν Αἴσωπο, γιὰ τὸν ὕμνο στὸν Ἀπόλλωνα καὶ τέλος ἦρθε στὸ ἀγαπημένο του θέμα γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ὅταν τέλειωσε ἡ διάλεξις του περὶ Ψυχῆς, τὸν ῥώτησε ὁ Κρίτων ἂν εἶχε νὰ παραγγεῖλῃ τίποτε γιὰ τὰ παιδιὰ του.

Ὁ Σωκράτης τότε εἶπε:

— Τίποτε! Δὲν ἔχω παρὰ νὰ συστήσω σ' ὄλους σας νὰ ἐξακολουθήσετε νὰ εἴστε τίμιοι, καλοὶ καὶ φρό-

νιμοί, γιατί τοῦτο κάμνοντας συνιστώ ἀρκετὰ τὰ παιδιά μου στὴ φρόνησί σας!

Ἔπειτα ὁ Κρίτων τοῦ μίλησε γιὰ τὴ ταφή του. Ὁ Σωκράτης ἀπάντησε:

— Μοῦ μιλεῖς περὶ ταφῆς, σὺν ὁ Σωκράτης ποὺ μέλλεις νὰ θάψης ἔπειτ' ἀπὸ λίγο, εἶν' ἐκεῖνος ποὺ βρήσκειται τώρα ἐδῶ! Αὐτὸς ἐδῶ εἶνε ζωντανός, ἐνῶ ὁ Σωκράτης ποὺ θὰ εἶνε ἔπειτ' ἀπὸ λίγο νεκρός εἶνε ἕνα κορμί, ἕνα «τίποτε».

Συνήθισε λοιπὸν νὰ θεωρῆς ὅτι δὲν ὑπάρχει παρὰ ἕνας Σωκράτης, ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ εἶν' ἐδῶ, ἐκεῖνος ποὺ σοῦ μιλεῖ. Πρέπει νάχης περισσότερο θάρρος φίλε μου, καὶ νὰ παραδεχθῆς ὅτι δὲν εἶνε τὸ σῶμα μου ἐκεῖνο ποὺ θὰ θάψης. Τότε δὲ θάρρε το ὅπως σοῦ γουστάρη, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ νομίσης περισσότερο σύμφωνο πρὸς τοὺς νόμους!

Ἐπειτὰ πέρασε στὸ γειτονικὸ δωμάτιο νὰ πλυθῆ. Ὁ Κρίτων τὸν ἀκολούθησε κι' ὁ Σωκράτης τὸν παρεκάλεσε νὰ περιμένῃ. Τὸν περιμέναμε λοιπὸν ὅλοι καὶ κουβεντιάσαμε γιὰ ὅλα ὅσα μῖς εἶχε μιλήσῃ, καὶ γιὰ τὴν ἀξιοθρήνητη κατάστασι στὴν ὁποία τὸν βρήκαμε.

Μοιάσαμε σὺν τὰ παιδιά ποὺ στερήθηκαν τὸν πατέρα τους κ' εἶνε καταδικασμένα νὰ περάσουν τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς των ὀρφανά.

Ὅταν βγῆκε ἀπ' τὸ λουτρό, τοῦ ἔφεραν πάλι τὰ παιδιά του, καὶ

μπῆκαν μέσα καὶ γυναῖκες, συγγενησές του. Τοὺς μίλησε γιὰ λίγο μπροστὰ στὸν Κρίωνα, τοὺς ἔδωσε τὶς τελευταῖες του παραγγελίες κι' ἀφοῦ τοὺς χάδειψε ὅλους, τοὺς ἀπομάκρυνε ἀπὸ κοντά του κ' ἦρθε νὰ μᾶς ξαναβοῆ.

Τὸ ἡλιοβάσιμα πλησίαζε. Πρὶν προφθάσει νὰ μᾶς πῆ πολλὰ πράγματα, μπῆκε μέσα ὁ ὑπηρέτης τῶν ἑνδεκα τὸν πλησίασε καὶ τοῦ εἶπε:

— Σωκράτη, δὲν ἔχω νὰ σοῦ κάνω κανένα παράπονο, ἀπὸ τὰ παράπονα ποὺ κάνω στοὺς ἄλλους καταδίκους. Ἀπ' τὴ στιγμή ποὺ ἔρχομαι νὰ τοὺς ἀναγγείλω ὅτι κατὰ διαταγὴ τῶν δικαστῶν πρέπει νὰ πιοῦν τὸ κώνειον, οἱ ἄλλοι γίνονται συνήθως ἔξω φρενῶν καὶ μὲ βρίζουν καὶ μὲ καταρῶνται. Ἐοῦ ὅμως ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ μπῆκες ἐδῶ μέσα ἐδείχθηκες ὡς ὁ σταθερότερος, ὁ γλυκύτερος, ὁ καλλίτερος ἀπ' ὅσους δέχτηκε ποτὲ αὐτὴ ἡ φυλακὴ. Καὶ εἶμαι βέβαιος πὼς δὲν εἶσαι θυμωμένος μαζί μου, οὔτε ἐκείνων ποὺ εἶνε ἡ ἀφορμὴ τῆς ἀτυχίας σου αὐτῆς. Τώρα μαντεύεις βέβαια τι ἔρχομαι νὰ σοῦ ἀναγγείλω. Χαῖρε! Προσπάθησε νὰ ὑποφέρεις τὸ ἀναπόφευκτο μὲ σταθερότητα.

Ἀμέσως ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ βουρκωμένα μάτια ἀπὸ συγκίνησι ἀπεσύρθη, ἐνῶ ὁ Σωκράτης εἶπε ἀπευθυνόμενος στοὺς φίλους του:

— Κυττάτε πόση ἐντιμότης ὑπάρχει σ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις δὲν εἶνε πορὰ βοηθὸς τοῦ δημίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πέρασα ἐδῶ μέσα ἐρχόταν καὶ μ' ἐβλεπε συχνά, κ' ἦταν ὁ καλύτερος τῶν ἀνθρώπων! Καὶ τώρα κυττάτε πὼς με ζλαίη με τὴν καρδιά του!

Ἄλλ' εἰπρός, Κρίτων, ἄς ὑπακούσωμε με εὐγένεια. Ἄς μοῦ φέρουν τὸ κώνειον!

— Νομίζω Σωκράτη, ὅτι ὁ ἥλιος εἶνε ἀκόμα ἀπάνω στὰ βουνά!

Ὁ Κρίτων προσπαθεῖ νὰ τὸν κάμη νὰ κερδίση λίγες ἀκόμη στιγμὲς ζωῆς, λέγων πὼς εἶχε δικαίωμα νὰ ζήσῃ ὡς τὴ δύσι τοῦ ἡλίου καὶ ὅτι τίποτε δὲν ἐβίαζε.

— Ἐκεῖνοι ποὺ λένε αὐτά, Κρίτων ἀπεκρίθη ὁ Σωκράτης, ἔχουν τοὺς λόγους των. Νομίζουν ὅτι κάτι κέρδισαν. Ἄλλ' ἐγὼ ἐπίσης ἔχω τοὺς δικούς μου γὰ νὰ μὴ τὸ κάμω, γιατί τὸ μόνο πρᾶγμα ποὺ θὰ πῖστευα ὅτι θὰ κέρδιζα πίνοντας τὸ κώνειον λίγο ἀργότερα, θὰ ἦταν νὰ γίνω γελοῖος ὡς ὑπεραγαπῶν τὴ ζωὴ, καὶ ὅτι προσπαθῶ νὰ τὴν ἐξοικονομίσω, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει πλέον. Κάμε λοιπὸν ἀγαπητέ μου Κρίτων, ἐκεῖνο ποὺ σοῦ λέγω καὶ μὴ με βασανίζεις περισσότερο!

Τότε ἔκανε νεῦμα καὶ τοῦ ἔφεραν τὸ δηλητήριο.

— Τὶ πρέπει νὰ κάμω; ρώτησε ὁ Σωκράτης.

Ὁ δεσμοφύλαξ τοῦ ἐξήγησε ὅτι πρέπει νὰ τὸ πιῇ καὶ ἀμέσως κατόπιν ν' ἀρχίσῃ τὸ περπάτημα ὡς τὴν ὥρα ποὺ θὰ νιώσῃ τὰ γόνατά του νὰ ἔχουν βάρος καὶ κοιμάρες. Τότε ἀμέσως νὰ πέσῃ στὸ κρεβάτι.

Ταυτόχρονα τοῦ πρόσφερε τὸ ποτήρι με τὸ κώνειον. Ὁ Σωκράτης τὸ παίρνει καὶ τὸ πίνει με τὴ μεγαλύτερη γαλήνη, χωρὶς καμμία συγκίνησι, χωρὶς ἢ ὄψη τοῦ ν' ἀλλάξῃ χρῶμα. Κυττάζοντας τὸν δεσμοφύλακα τὸν ρώτησε:

— Πές μου, ἐπιτρέπεται νὰ κίνω μὴ σπονδὴ μ' αὐτὸ τὸ ὑπόλειμμα;

— Δὲν εἶνε μέσα στὸ ποτήρι παρὰ ὅσο χρειάζεται νὰ πιῆς!

— Καταλαβαίνω εἶπε ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τοῦλάχιστον εἶνε ἐπιτετραμένο νὰ προσευχηθῶ εἰς τοὺς Θεοὺς νὰ εὐλογήσουν τὸ ταξεῖδι μου, νὰ τὸ κίνουν εὐτυχισμένο καὶ νὰ εἰσακούσουν τὰ παρακλήσεις μου;

Μόλις εἶπε αὐτά, ἔφερε τὸ ποτήρι στὰ χεῖλη του καὶ τὸ ἄδειασε με ἀταραξία καὶ γαλήνη μέχρι τριγός.

Ὡς τὴν ὥρα αὐτὴ ὅλοι εἶχαμε σχεδὸν τὴν δύναμι νὰ συγκρατοῦμε τὰ δάκρυά μας. Ἄλλὰ μόλις τὸν εἶδαμε νὰ πίνῃ καὶ ἀφοῦ ἤπιε καὶ τὸ τελευταῖο αὐτὸ ὑπόλειμμα δὲν μπορέσαμε πιά νὰ συγκρατηθοῦμε. Ὅσο γιὰ μένα, τὰ δάκρυά μου χύθηκαν ἀφθονα καὶ παρ' ὅλη τὴ προσπάθειά μου νὰ συγκρατηθῶ ἀναγκάσθηκα νὰ σκεπασθῶ με τὸν μανδύα μου. Δὲν ἔκλαια τὴ δυστυχίαν τοῦ Σωκράτη, ἀλλὰ τὴ δική

μου, συλλογιζόμενος τὸν φίλο πού ἔχανα.

Ὁ Κρίτων, μαζί μου, δὲν μπόρεσε κι' αὐτὸς νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυα καὶ βγήκε ἔξω.

Τότε ἓνας ἄλλος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε σχεδὸν διόλου πάψει νὰ κλαίῃ, ἄρχισε νὰ φωνάζῃ, κὴ οὐρλιάζει, νὰ θρηγῇ, σὲ τέτοιο τρόπον, ὥστε δὲν ἔμεινε κανένας, πού νὰ μὴ τοῦ ἐφοραγίσθηκε ἡ καρδιά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σωκράτη.

— Τί κάνετε, φίλοι μου ; Κ' ἐγὼ ἀκριβῶς ἔδιωξα ἀπ' ἐδῶ τὶς γυναῖκες γιὰ ν' ἀποφύγωμε τ' ἀηδεῖ μοιρολόγια. Γιατὶ πάντα ἀκουγα πὼς πρέπει κανεὶς νὰ πεθάνῃ μὲ καλὰ λόγια. Ἕσυχάσετε λοιπὸν καὶ δείξτετε περισσότερο κουράγιο !...

Τὰ λόγια του αὐτὰ μᾶς γέμισαν ντροπὴ κ' ἔτσι συγκρατήσαμε κάπως τὰ δάκρυά μας.

Ἐν τούτοις ὁ Σωκράτης ὁ ὁποῖος περιπατοῦσε, εἶπε ὅτι αἰσθανόταν τὰ γόνατά του νὰ βαρύνουν. Καὶ ἔπεσε στὸ κρεβάτι ὅπως τοῦ εἶχε διατάξῃ ὁ ἄνθρωπος. Ταυτόχρονα ἐκεῖνος πού εἶχε φέρει τὸ δηλητήριο πλησίασε, κι' ἀφοῦ ἐξήτασε μιὰ στιγμή τὰ πόδια του, τοῦ ἔσφιξε τὸ ἓνα πόδι δυνατὰ καὶ τὸν ρώτησε ἂν τὸ αἰσθάνεται. Ὁ Σωκράτης εἶπε : «Ὁχι». Ἐπειτα τοῦ ἔσφιξε μὲ δύναμι τὶς κνήμες ψηλότερα καὶ μᾶς ἔδειξε ὅτι τὸ κορμὶ ἐπάγωνε κ' ἐσκληρίνετο. Καὶ μᾶς εἶπε ὅτι ὅταν ἡ παγωμάρα φθάσῃ στὴν καρδιά θὰ πεθάνῃ. Σχεδὸν

τὸ μισό του κορμὶ εἶχε παγώσῃ. Τότε ξεσκεπαζόμενος, γιατί ἦταν σκεπασμένος, ὁ Σωκράτης εἶπε (καὶ αὐτὰ ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια) :

— Κρίτων, σκέψου ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν χάριτες εἰς τὸν Θεὸν τῆς Ἰατρικῆς, ὁ ὁποῖος μὲ ἀπαλλάσσει μὲ τὸν θάνατον ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς ζωῆς. Εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν⁽¹⁾ ὀφείλομεν ἓνα κοκοράκι, καὶ μὴ ξεχάσης νὰ πληρώσης τὴν ὀφειλὴν αὐτήν.

— Θὰ γίνῃ ! ἀπεκρίθη ὁ Κρίτων. Ἄλλο σκέψου μήπως ἔχεις τίποτε ἄλλο νὰ μᾶς εἰπῆς !

— Τίποτε ! ἀπεκρίθηκε ὁ Σωκράτης. Ἐπειτ' ἀπὸ λίγο ἔκανε μιὰν ἑλαφρὰ κίνησιν. Ὁ δεσμοφύλαξ τὸν ξεσκέπασε τότε ὀλόκληρον, καὶ εἶδαμε ὅτι τὰ μάτια του ἦταν καρφωμένα.

Ὁ Κρίτων, βλέποντας αὐτό, τοῦ ἔκλεισε τὸ στόμα καὶ τὰ μάτια.

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ φίλου μας, τοῦ ἀνθρώπου, μοροῦμε νὰ τὸ ποῦμε, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ὁ καλύτερος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού γνωρίσαμε κι' ἀναμφίβολα ὁ σοφώτερος καὶ δικαιότερος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους πού γεννήθηκαν».

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια τελειώνει τὴν ὑπέροχην ἀφήγησί του ὁ Πλάτων.

«Ἐνα μαῦρο σημεῖο, τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἐστὶν

(1) Στὸν Θεὸ τῆς Ὑγείας γιὰ τὴν θεραπεία ἀπ' τὴν ἀρρώστεια, γιατί νόσόν, ἀρρώστεια ἔξελαμβάνεν ὁ Σωκράτης τὸν θάνατο.

θηκε πάντα ἢ πικρὴ ἀγνωμοσύνη καὶ τὸ μῖσος τὸ ἠλίθιο καὶ τυφλό, ἐναντίον τῶν ἱστορικῶν ἀνδρῶν, ποὺ κατὰ κανόνα καταδιώκονται, τυραννοῦνται, θανατώνονται. Ὁ Σωκράτης προαισθάνετο τὴ μοίρα του : «Κι' ἂν θά μὲ φάη κάτι τι — ἔλεγε — ἴσῃαι ἢ διαβολή καὶ ὁ φθόνος τοῦ κόσμου. Αὐτὰ καὶ ἄλλους πολλοὺς πράγανε, καὶ νομίζω πῶς θὰ φῶν ἀκόμη, οὔτε εἶνε φόβος νὰ σταματήσῃ σ' ἐμένα τὸ κακό».

Μὰ τοῦ κόσμου ἢ μαύρη ἀχαριστία καὶ αἰ καταδιώξεις, δὲν εἶνε σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ ἀπογοητευθῆ καὶ νὰ ἀποκάμῃ ὁ ἐμπνευσμένος ἰδεολόγος καὶ νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀποστολὴν του. Στους μικροὺς καὶ στεγνοὺς στὴ ψυχὴ, κατὰ τὴ γνώμη τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔχομεν ἐνδιαφέρον μόνο γιὰ τὸ Ἐγώ μας κι' ὁ ἄλλος κόσμος ἄς γίνεῖ ὅ,τι θέλει, γι' αὐτοὺς τοὺς ρυπαροὺς ἀτομιστὲς ποὺ θὰ ἔλεγαν ὅπως προβλέπει ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης : «Δὲν ντρέπεσαι λοιπὸν Σωκράτη νὰ πιάσῃς ἓνα τέτοιο ἐπάγγελμα ποὺ κινδυνεύεις τώρα νὰ πεθάνῃς ; » Κ' ἔδωσε τότε ὁ μέγας μελλοθάνατος τὴν ἐξῆς θεῖαν ἀπάντησιν :

«Δὲν τὰ λὲς καλά, ἀνθρωπέ μου, δὲν τὰ λὲς καλὰ ἀνθρωπέ μου, ἀν νομίζῃς πῶς ἓνας ἀνθρώπος ποὺ κἀνὴ ὠφέλεια στους ἄλλους, πρέπει νὰ λογαριάζῃ ἂν θὰ ζήσῃ ἢ θὰ πεθάνῃ. Τοῦ ἀρκεῖ ὅτι, αὐτὸ ποὺ κάνει εἶνε δίκαιο καὶ ταιριάζει σὲ καλὸν ἀνθρώπον. Στὴ θέσι ποὺ διαλέξει κανένας γιὰτὶ μόνος του τὴ νόμισε καλύτερη, ἢ ποὺ τοποθετηθῆ ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του, πρέπει νὰ μένῃ σταθερὸς μὲ κάθε κίνδυνο, χωρὶς νὰ λογαριάζῃ καθόλου, οὔτε τὸ θάνατο, οὔτε ἄλλο τίποτε μπροστὰ στὴν ἀτιμίαν».

Ἔτσι ἔζησε καὶ ἀπέθανε μιὰ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες καὶ γονιμώτερες ὑπάρξεις τῆς Ἀρχαιότητος καὶ ὅλων τῶν αἰώνων, ὁ Σωκράτης ! Τὰ ὑπέροχα κηρύγματα τοῦ γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπέθανε πιστὸς ὁ Σωκράτης, θὰ διαπερνοῦν τοὺς αἰῶνες, σκορπίζοντες ρίγη στίς εὐγενικὲς κ' ἐνάρετες ψυχές, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ ἥλιος καὶ τὰ ἀστέρια θὰ λαμποκοποῦν στὸ στερέωμα γιὰ νὰ ζωογονοῦν τοὺς ἀνθρώπους».

